

3. Левенець О. М. Викладання іноземних мов у загальноосвітніх школах Волинської області в середині 60-х – першій половині 70-х рр. ХХ ст. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Історичні науки»*. Київ, 2019. Том 30 (69). № 1. С. 29–37.
4. Омельчук В. В. Історія освіти Волині в особах: навчальний посібник. Рівне: Волинські обереги, 2014. С. 133.
5. Сейко Н. А. Польське шкільництво на Волині-Житомирщині у ХІХ – поч. ХХ століття: Монографія. Житомир: ЖДПУ, 2001. 226 с.
6. Шевченко Т. Варнак. *Вибрані твори: в 5 томах*. Т.3. Київ, 1995. С. 148.
7. Ярмошик І. І. Історичні праці Тадеуша Чацького в контексті польської історіографії Волині ХІХ століття. *Інтелігенція і влада*. 2008. Вип. 14. С. 219–228.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-534-1-64>

**FREEDOM IN THE COMMUNICATIVE FIELD
OF THE UKRAINIAN SHORT STORY GENRE AT THE END
OF XX – THE BEGINNING OF XXI CENTURIES**

**СВОБОДА В КОМУНІКАТИВНОМУ ПОЛІ УКРАЇНСЬКОЇ
НОВЕЛИ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ**

Liakh T. O.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Applied Linguistics
Uzhhorod National University
Uzhhorod, Ukraine*

Лях Т. О.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної
лінгвістики
Ужгородський національний
університет
м. Ужгород, Україна*

Комунікація – процес співтворчості автора та реципієнта у просторово-часових вимірах, коли між ними спрацьовує сподіваний «горизонт очікування», формується ефективно комунікативне поле при збереженні кожного його елемента. Комунікативне поле літератури охоплює насамперед внутрішню текстову організацію твору, що позначається на «своєрідному проекті порозуміння між двома

сторонами спілкування в художній дійсності (між автором та читачем, які мають експліцитні та імпліцитні характеристики), мотивами та цілями такого взаємозв'язку» [7, с. 512].

На формальному рівні художня комунікація реалізується через жанрово-стильові ознаки художнього твору, символічні образи, тропи, за допомогою яких спрацьовує «горизонт очікування» між автором і читачем. У комунікативному полі сучасної української новели важливим елементом є категорія свободи, що формує онтологічну проблематику, концепцію філософування автора. Мета пропонованого дослідження – виявити шляхи реалізації свободи в комунікативному полі сучасної української новели.

Свобода людини є невід'ємним елементом її буття, а відтак – важливою філософською категорією впродовж усіх історичних епох. У філософії екзистенціалізму, яку частково «успадкував» постмодернізм, свобода розглядається як феномен, укорінений у суті людського існування, тому її ще називають екзистенційною свободою, яка була продемонстрована у філософсько-літературній творчості Ж.-П. Сартра («Нудота»), М. Гайдеггера («Лист про гуманізм»), А. Камю («Міф про Сізіфа»). Ж.-П. Сартр називав екзистенційну свободу «тотальною»: «ми засуджені до свободи; засуджена до свободи людина несе на своїх плечах тягар відповідальності за увесь *Всесвіт*». Чи не найголовнішим виявом екзистенційної свободи є історичний вибір людини» [11, с. 576-577]. А. Камю називав свободу «ілюзією»: «людина абсурду розуміє, що насправді вона не є вільною» [6, с. 53].

У межах українського постколоніального дискурсу свобода стала предметом уваги українських авторів, науковців, журналістів. Так, у 2003 р. з ініціативи Форуму Видавців було здійснено проєкт «Нерви ланцюга: 25 есеїв про свободу», у якому взяли участь Ю. Андрухович, Ю. Винничук, Л. Дереш, В. Єшкілев, С. Жадан, Б. Жолдак, О. Забужко, П. Загребельний та ін., котрі осмислюють феномен свободи як в екзистенційному вселюдському сенсі, так і в культурно-політичному, з огляду на колоніальну спадщину, яку отримала Україна на порозі своєї незалежності. Тому роль свободи у формуванні української держави і нації стала провідним акордом збірки. Так, Олесь Ульяненко розглядав свободу у тісному зв'язку із суспільством: «Свобода – це не бунт індивідів; це індивідуальне ствердження суспільства. Свобода і суспільство – дві речі, які ніколи не вживаються між собою, але їхня потреба одне в одному – річ незаперечна» [10, с. 168].

Соціокультурні, політичні, економічні трансформації, що відбувалися в Україні в кінці ХХ – початку ХХІ століть, призвели до

екзистенційної кризи в людському бутті. На такому тлі особливо яскраво виділяється феномен свободи, який творчо інтерпретують українські новелісти. Питання художнього осмислення українськими авторами екзистенційної свободи як постколоніального спротиву в українській новелі кінця XX – початку XXI століть ще не було предметом уваги науковців, тому є актуальним і становить мету пропонованого дослідження.

У постколоніальному дискурсі української літератури Тамара Гундорова слушно вважає ключовою подією чинник Чорнобиля, означивши «чорнобильський» дискурс – «посткатастрофічним і посттравматичним», що «формує нові способи мислення» [3, с. 15], а також «нову художню оптику», що включає «нелінійні способи оповіді, візуалізацію вибухових ситуацій, упровадження паралельних світів, повтори, трансгресію, відкритий фінал, а також зосередження дії на відкритій поверхні тексту» [3, с. 18]. Названі способи осмислення дійсності досить широко застосовувалися українськими новелістами, зокрема і щодо творчого відображення феномену свободи як інструмента спротиву постколоніальним реаліям.

Існування людини в умовах тоталітарної радянської дійсності відтворює Ніна Бічуя в новелі «Камінний господар». Вже сама назва твору апелює до проблеми свободи, адже образ «камінного господаря» символізує скутість («скам'янілість») особистості, зречення від духовної свободи на користь влади, яка позбавляє волі. Однак якщо в однойменному творі Лесі Українки йде мова про внутрішню свободу людини, яку кожен із героїв драми представляє відповідно до власних поривань і амбіцій: («свобода Дона Жуана – <...> це лише свобода від умовностей світу, але не свобода духу»; «свобода Анни – це задоволення власних закам'янілих амбіцій» [5, с. 154]; «внутрішня свобода Долорес не дає їй змоги примусово обмежувати свободу іншого» [5, с. 155] тощо), то Н. Бічуя акцентує на екзистенційній свободі, якої були позбавлені як окремі особистості, так і цілі нації через диктат Сталіна. Час його правління сприймається героїнею як «важкі кошмарні сни»: «Тільки перед світанням, утретє прокинувшись од кошмарного сну, я врешті зрозуміла, що то був зовсім не сон. Усе це була моторошна, але зовсім буденна реальність, зовсім буденна правда історія» [2, с. 25].

Авторка акцентує на модусі неволі, малюючи прикрий спогад дитинства, коли її, чотирнадцятирічну школярку, було замкнено в кабінеті директора, щоб вона написала поминального вірша на смерть вождя: «<...> я відсиділа в тій «одиночці» п'ять чи шість каторжних

годин, і не могла написати ані рядка; я годна була хіба що списувати папір отим щасливо-злостливим і хижим “здох”, але я знала й розуміла, що не можна піддатися спокуси» [2, с. 28]. Цей травматичний досвід негативно позначився на світовідчужанні письменниці, адже заблокував її внутрішню свободу, що призвело до нездатності комунікувати зі світом, творчо самовиражатися, тому й існування в час радянських реалій видається «балаганом», в якому слова сприймаються як «відверте скоморохівське бурмотіння» [2, с. 31].

Юрій Андрухович у новелі «Зліва, де серце» репрезентує радянську армію з її нелюдськими насильницькими канонами як тоталітарну машину, що руйнує особистість: «Це учебний мотострілецький полк, це прадавня мучениця – піхота, сьоме коло Дантового пекла на чолі з п'яними погоничами верблюдов. Це вигрібна яма, в яку скинуто кілька сотень стрижених рахитів з хворими ногами, в якій вони гниють, випорожнюються і щодня пожирають свої двадцять грамів масла, а щонеділі – два круто зварених яйця» [1, с. 17-18]. Автогерой новели робить спробу вирватися на свободу з цього пекла, однак втеча видається невдалою.

Намагання людини втекти з-під «залізної завіси» радянської імперії в алегоричній формі відтворює Василь Габор у новелі «Ми приречені, кохана», персонажі якої прагнуть будь-яким способом звільнитися «з цього проклятого пекла». І лише віра допомагає зважитися на смертельну втечу: «Я весь час згадував Трьох Святих, віра яких була такою сильною, що вони перейшли через прірву повітрям, і все думав, що ми лише тоді вирвемося з цього простору, коли й наша віра буде подібною до їхньої» [4, с. 42].

Феномен свободи став важливим засобом постколоніального спротиву дегуманізації українського суспільства кінця ХХ століття. Свободу у контексті кризового стану, в якому опинилася Україна після розпаду СРСР, осмислює в одному зі своїх оповідань, а радше – у поезії у прозі – «Дикі гуси над Шотландією» Михайло Рошко. Автор писав цей твір під враженням ностальгічних переживань під час перебування у відрядженні в Шотландії. Повернення людини до рідного дому, села, Батьківщини, до власного самоусвідомлення уособлюють гуси. Цей образ є символом екзистенційної, внутрішньої свободи, яка для ліричного суб'єкта М. Рошка в перехідну кризову добу є визначальною: «Вийшло, що ми отримали свободу – і не знаємо, що з нею робити, готові відмовитись від неї за кусень хліба... Не розуміємо, що свобода – це не звільнення від чужої влади, свобода – це внутрішній стан, до якого треба дорости і який не залежить від матеріальних благ» [9, с. 54].

Екзистенційна свобода в українській новелі корелює з категорією простору. Так, в новелах В. Габора герметичний простір сприймається як метафора безвиході людини. Простір тут відображає світовідчуження людини наприкінці ХХ століття, її онтологічне прагнення знайти вихід із замкненого кола буття і тим самим віднайти бажану свободу («Полювання у втраченому просторі», «Ми приречені, кохана», «Самотні жінки», «Сходи вгору і вниз»).

Прагнення людини до свободи через семантику простору відображає Володимир Назаренко у ліричній новелі «Втеча». Образ яйця, що постає символом безвиході, є в'язницею, з якої «щоднини здійснюєш втечу» [8, с. 75]: «Іззовні вся ця в'язниця виглядає ніби куряче яйце, взяте зусібіч у суцільну шкаралупу – такий собі білковий панцерник без жодного натяку на існування будь-де виходу. Входу ж узагалі нема в цій конструкції. Він лишився в початковому задумі як щось ірреальне, дозародкове, безслідне» [8, с. 76].

Отже, в комунікативному полі української новели кінця ХХ – початку ХХІ століть екзистенційна свобода виражає постколоніальний спротив людини, котра опинилася серед кризових дегуманістичних викликів суспільства. Сприйняття свободи в сучасній новелі відбувається на рівні підтекстового плану, розкодування якого розкриває зміст твору. Письменники часто вдаються до алегоричних і символічних форм, відображаючи поривання людини до свободи через втечу з-під «залізної завіси» радянської імперії, а вже в посттоталітарну добу – зі стану ізоляції, ментальної і просторової. Дослідження окреслює подальше вивчення сучасної української новели в міждисциплінарному дискурсі.

Література:

1. Андрухович Ю. Зліва, де серце. *Квіти в темній кімнаті: Сучасна українська новела: Найяскравіші зразки української новелістики за останні п'ятнадцять років / упорядкув., передм., літ. ред. В. Даниленка.* К.: Генеза, 1997. С. 16-24.
2. Бічуя Н. Великі королівські лови: новели та візії. Львів: ЛА «Піраміда», 2011. 192 с.
3. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодернізм. Вид. 2-ге, випр. і допов. К.: Критика, 2013. 344 с.
4. Габор В. Книга екзотичних снів та реальних подій: новели. 3-ге вид. Львів: ЛА «Піраміда», 2009. 160 с.

5. Демська-Будзуляк Л. Драма свободи в модернізмі: пророчі голоси драматургії Лесі Українки. К.: Академвидав, 2009. 184 с.
6. Камю А. Міф про Сізіфа. *Камю А. Міф про Сізіфа. Бунтівна людина/ пер. з франц. О.І. Жупанського*. Харків: Фоліо, 2022. 446 с.
7. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / упоряд. Ю.І. Ковалів. Т. 1. К.: Академія, 2007. 624 с.
8. Назаренко В. Механічне яйце: новели. Львів: ЛА «Піраміда», 2014. 180 с.
9. Рошко М. Кривавий місяць над Минчелом: містичні оповідання. Ужгород: Мистецька лінія, 2000. 56 с.
10. Ульяненко О. Про свободу. *Нерви ланцюга. 25 есеїв про свободу*. Львів: Лексикон, 2003. С. 166-170.
11. Філософський енциклопедичний словник/ ред. колегія: В.І. Шинкарук (гол.) та ін.; Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. Київ, 2002. 744 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-534-1-65>

EDUCATIONAL MANAGEMENT FOR VICTORY AND PEACE (ANTHROPOLOGICAL PARADIGM AND CRISIS)

ОСВІТНІЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЗАРАДИ ПЕРЕМОГИ ТА МИРУ (АНТРОПОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА ТА КРИЗА)

Melnyk V. V.

*Doctor of Philosophy, Professor,
Head of the Department of
Management, Systems Analysis and
International Relations
Ukrainian Pedagogical Dragomanov
University
Kyiv, Ukraine*

Мельник В. В.

*доктор філософських наук,
професор,
завідувач кафедри менеджменту,
системного аналізу та міжнародних
відносин
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна*

Більшість уявлень особистості, закріплених в менеджменті, є психологічними. Миротворча освіта в Донецькій області це управлінська система цінностей і норм поведінки, що втілює поняття